

УДК 332.1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Рогозян Ю. С.

THE THEORETICAL ASPECTS OF INTERREGIONAL COOPERATION DEVELOPMENT

Rohozyan Y. S.

У статті розглянено теоретичні основи розвитку міжрегіонального співробітництва. Простежено історичний шлях становлення та формування міжрегіонального співробітництва на основі економічних теорій, поглядів та концепцій; виявлено їх внесок у розвиток міжрегіонального співробітництва. Автором розглянуто сутність поняття «міжрегіональне співробітництво» на основі різних підходів, визначено перелік його суб'єктів в контексті поняття економічного зростання. Охарактеризовано методи оцінки впливу міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: розвиток, міжрегіональне співробітництво, теорії, підходи, економічне зростання, методи оцінки

Вступ. Сучасний економічний розвиток країн тісно пов'язаний з посиленням взаємодії між регіонами. В основі цього процесу лежить інтеграція усіх регіональних систем: інформації, зв'язку, транспорту, ресурсів, комунікації та інших, що базуються на принципі співробітництва, який, у свою чергу, зобов'язує регіони взаємодіяти один з одним, незалежно від існуючих між ними відмінностей та з метою сприяння економічній стабільності, прогресу, загальному добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку міжрегіонального співробітництва досліджували такі національні вчені, як: Беленький П., Мікула Н., Вишняков О., Долішній М., Прокопенко В., Лавренчук А., Студенников І., Черкаський, І., Шаповал П. та інші, але досі залишається не достатньо вивченою проблема саме розвитку міжрегіонального співробітництва, тому метою даної статті є дослідження теоретичних аспектів розвитку міжрегіонального співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Сутність і форми міжрегіонального економічного співробітництва формувалися та розвивалися тривалий час паралельно з розвитком виробництва і

поглибленням поділу праці. Основи міжрегіонального співробітництва були закладені ще в XVIII столітті в теорії абсолютних і відносних переваг (А. Сміт, Д. Рікардо), суть якої полягає в тому, що одні країни (регіони) можуть виробляти товари більш ефективно, ніж інші, і на цій базі мають абсолютні переваги, реалізовані через торгівлю [1, 2].

Розвиваючи ці погляди в теорії відносної переваги [3], Д. Рікардо довів не тільки можливість, а й необхідність взаємовигідної торгівлі навіть за наявності абсолютної переваги однієї країни (регіону) у виробництві всіх продуктів: ця країна (регіон) отримує перевагу, якщо відмовиться від менш ефективного на користь більш ефективного. Загальний обсяг продукції можна збільшити, на його думку, за рахунок додаткових переваг, що виникли при спеціалізації на виробництві тієї продукції, з якої переваги у витратах є особливо великими.

Найбільший внесок у формування фундаментальних основ теорії міжрегіонального співробітництва внесли класичні теорії розміщення (штандортні теорії, від нім. standort – сприятливе місцезнаходження, розташування): теорія сільськогосподарського штандорта І.Г. Тюнена, теорія раціонального штандорта промислового підприємства В. Лаунхардта, теорія «центрального місця» В. Крісталлера, теорія промислового штандорта А. Вебера. У їх рамках ключова увага приділялася географічним (відстані) та економічним (розміри та структура витрат) чинникам ефективності розміщення та функціонування економічного об'єкта (підприємство, місто, район). Фактично штандортні теорії з'явилися основою для формування більшості сучасних теорій просторового розвитку [4].

Дані теорії отримали своє продовження в концепції інтеграції територій як інструменту підвищення конкурентоспроможності країн (регіонів) в умовах конкуренції за простір і ресурси;

зокрема, цим аргументувалася необхідність інтеграційного об'єднання країн Європи (концепція серединної Європи Ф. Науманна [5]).

З 1930-х рр. швидкими темпами почали розвиватися теорії просторового розвитку, які на відміну від класичних теорій розміщення були засновані на принципі загального, а не часткової рівноваги.

Розвиток економіко-географічних теорій (представлених в основному радянськими вченими – М.М. Барановським, М. І. Колосовським, М.К. Бандманом та ін.) показав, що головними чинниками конкурентоспроможності регіону при міжрегіональному співробітництві виступають агломераційний ефект, технологічна спеціалізація та кооперування [1, 6]

В цілому найбільш значущим внеском у формування фундаментальних основ теорії міжрегіонального співробітництва стали наступні положення:

- поділ праці та подальший обмін його результатами складають основу багатства населення різних територій;

- менша вартість виробництва продукту лежить в основі конкурентної переваги країни (регіону);

- просторове зростання, зростаюча конкуренція, нерівномірність у розміщенні ресурсів виступають джерелами спеціалізації економіки території (регіону).

- між ефективністю розміщення факторів виробництва (територіально-галузева організація господарства) і продуктивністю існує пряма залежність.

У середині ХХ століття економісти стали по-новому формулювати причини, що визначають напрямки і структуру торговельних потоків між країнами та регіонами. Так, шведські вчені-економісти Е. Хекшер і Б. Олін пояснювали теорію порівняльних переваг, якими володіє та інша територія щодо певних продуктів. Вони висунули теорему «вирівнювання цін на фактори виробництва», сутність якої полягає у тому, що кожна країна (регіон) спеціалізується на виробництві того товару, для якого співвідношення факторів виробництва, якими вона володіє, є найбільш сприятливим. Іншими словами, країна (регіон) вивозить ті товари, на виробництво яких сумарні витрати всіх факторів нижче, ніж в інших країнах (регіонах), а їх продаж приносить прибуток.

У 1948 р американські економісти П. Самуельсон і В. Столпер удосконалили доказ теореми Хекшера - Оліна, представивши свою теорему: у разі однорідності факторів виробництва, ідентичності техніки, досконалої конкуренції та повної мобільності товарів, їх обмін вирівнює ціну факторів виробництва між країнами (регіонами). У концепціях торгівлі, заснованих на моделі Д. Рікардо з доповненнями Е. Хекшера, Б. Оліна і П. Самуельсона, торгівля розглядається не просто як взаємовигідний обмін, але і як засіб, за допомогою

якого можна скоротити розрив у рівні розвитку між територіями.

Друга половина ХХ століття ознаменувалася різким зростанням світової торгівлі і збільшенням конкуренції між країнами і регіонами. У результаті стали з'являтися теорії конкурентних переваг окремих територій. Зокрема, М. Портер виявив закономірності в конкуренції територій: чим сильніше розвинена конкуренція на внутрішньому ринку, тим більша ймовірність успіху країни (регіону) на міжнародних ринках (і навпаки, ослаблення конкуренції на національному ринку призводить, як правило, до втрати конкурентних переваг).

Досліджуючи торгівлю взаємодією територій, П. Кругман зазначив, що міжнародна торгівля все більше починає носити характер міжрегіональної торгівлі, тому фактори виробництва і компетенції у прийнятті стратегічних рішень поступово переміщуються на рівень регіонів. При цьому рушійною силою торгівлі в умовах конкуренції та схожості факторів виробництва є вигравш, що отримується країнами в результаті економії від масштабів виробництва та диференціації товарної пропозиції; конкурентоспроможність країн і регіонів, недостатньо забезпечених факторами виробництва, визначається перевагою від користування особливих форм організації та концентрації виробництва [7].

Остання теза отримала своє продовження в теоріях і концепціях кластерного розвитку, об'єктом вивчення яких стали особливі форми просторової і структурної організації економічної діяльності в умовах регіоналізації економіки (вертикально і горизонтально інтегровані структури, кластери, мережі), способи взаємодії економічних суб'єктів у цих умовах, фактори їх конкурентоспроможності [8].

До представників цих наукових теорій і концепцій слід віднести насамперед М. Портера, М. Енрайта, Д. Хамфрі, Е. Шмітца, М. Сторпера та ін. В цілому сутність теорій і концепцій кластерного розвитку та їх внесок у розвиток міжрегіонального співробітництва полягає у тому, що кластерна форма організації виробництва дозволяє:

- найефективніше використовувати переваги територіальній близькості (концентрації виробництва), знизити трансакційні витрати і створити сприятливі умови для прояву ефекту від масштабу;

- створити сприятливі умови для зростання продуктивності праці та стимулювання інноваційного процесу.

Розглянуті концепції в тій чи іншій мірі вплинули на сучасну теорію міжрегіонального співробітництва.

В українській науковій літературі підходи до визначення поняття міжрегіонального співробітництва досить різні.

Розглядаючи сутність поняття «міжрегіональне співробітництво», слід зазначити, що можна виділити чотири підходи щодо його визначення:

- прихильники першого підходу під міжрегіональним співробітництвом розуміють співпрацю регіонів різних держав (партнерські зв'язки), що не є безпосередніми сусідами, але мають спільні інтереси на двосторонньому рівні [1];

- прихильники другого підходу розуміють будь-яку взаємоузгоджену діяльність, спрямовану на встановлення відносин між територіальними громадами або владами двох чи більше договірних сторін [2]. При визначенні сутності даного поняття науковці виділяють суб'єктів міжрегіонального співробітництва;

- прихильники третього підходу під міжрегіональним співробітництвом розуміють узгоджені дії органів державної влади, органів влади адміністративно-територіальних одиниць, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, громадських організацій, здійснювані в рамках чинного законодавства держав-учасників як усередині держави, так і за її межами, та які спрямовані на зміцнення всесторонніх відносин суміжних держав у вирішенні питань сталого розвитку регіонів, підвищення добробуту населення, забезпечення безпеки життя громадян, охорони навколишнього середовища і взаємодопомоги в надзвичайних ситуаціях, зміцнення дружби і добросусідства держав-учасників [7]. При визначенні даного поняття автори чітко визначають напрями щодо реалізації міжрегіонального співробітництва, а також розширюють склад суб'єктів даних відносин;

- автори наступного підходу під міжрегіональним співробітництвом розуміють систему економічних відносин та інтересів на регіональному рівні, що формуються і розвиваються у процесі функціонування регіональних господарських систем та зумовлені територіальним поділом праці, наявністю конкурентних переваг та природо-ресурсними і геополітичними умовами [8].

В даний час на національному законодавчому рівні дефініція «міжрегіональне співробітництво» відсутня. Проте, основою для майбутнього Закону України може стати модельний Закон «Про міжрегіональне співробітництво», що прийнятий на двадцять дев'ятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД (МАДУ СНД) 2007 року, що чітко визначає поняття міжрегіонального співробітництва, яке включає в себе регламентацію лише на національному рівні однієї держави [9].

У рамках даного дослідження під міжрегіональним співробітництвом буде розумітися система економічних відносин між суб'єктами взаємодії різних регіонів, що формуються і розвиваються в процесі функціонування суспільного відтворення матеріальних благ і послуг, обумовлених поділом і спеціалізацією суспільної

праці, розміщенням продуктивних сил, демографічними, соціальними процесами, природними умовами, які функціонують у рамках правового поля.

Основними суб'єктами міжрегіонального співробітництва можна вважати :

1. державу в особі центральних органів влади;
2. міжрегіональні громадські організації, асоціації, створювані регіональними та іншими органами влади;
3. регіональні органи державної влади;
4. органи місцевого самоврядування;
5. підприємства всіх форм власності;
6. домогосподарства та індивідуальні підприємці.

На сучасному етапі розвитку української економіки міжрегіональне співробітництво є важливим чинником економічного зростання регіонів, адже воно сприяє оптимізації структурних пропорцій в економіці, прискоренню технічного прогресу, підвищенню ефективності інвестицій, вирішенню соціальних проблем тощо.

Поняття економічного зростання характеризується неоднозначністю і різноплановістю підходів. У нього вкладається як широкий сенс, близький до поняття економічного розвитку, так і вузький зміст, коли економічне зростання зв'язується з кількісними показниками розвитку економіки (темпами росту).

У той же час у сучасній науці під економічним зростанням розуміють:

1. збільшення виробничих можливостей суспільства;
2. здатність виробляти більший обсяг продукції, результат збільшення пропозиції ресурсів і технічного прогресу;
3. довгострокове підвищення виробничої здатності країни, засноване на технічному прогресі, на інструментальній і довгостроковій пристосованості, з метою забезпечення населення зростаючою кількістю матеріальних благ;
4. кількісну характеристику зростання випуску продукції;
5. постійне збільшення реального обсягу виробництва, а також супроводжуючі це збільшення технологічні, економічні та соціальні характеристики суспільства [1, 5].

Таким чином, поняття економічного зростання багато економістів пов'язують з процесом розширеного відтворення: з його кількісної і якісної сторонами. Крім того, доповнюючи поняття економічного зростання структурними характеристиками, можна визначити його як сукупність взаємопов'язаних змін в масштабах і пропорціях відтворення суспільного продукту.

В рамках існуючих підходів до оцінки впливу міжрегіонального співробітництва на економічне зростання можна виділити дві групи методів: економіко-математичні та евристичні.

Таблиця

Порівняльна характеристика деяких методів оцінки впливу міжрегіонального співробітництва [1]

Метод	Переваги	Недоліки
<i>Економіко-математичні методи</i>		
Стохастичний факторний аналіз	Відносна простота реалізації. Облік ступеня впливу кожного показника на результат.	Необхідність наявності широкого часового ряду статистичних показників.
Економіко-математичне моделювання	При побудові моделі ті чи інші гіпотези стають озорими, що сприяє кращому розумінню досліджуваної проблеми. Можливість усунення недоліків моделі на кожному етапі моделювання. Можливість використання готових моделей аналогічних процесів.	Складність реалізації. Облік великої кількості залежних факторів. Необхідність суворої логічності в побудові гіпотез.
<i>Евристичні методи</i>		
Метод експертних оцінок	Облік як кількісних, так і якісних показників. Залучення до оцінки досвідчених фахівців підвищує достовірність отриманих результатів.	Суб'єктивність оцінки експертів, що призводить до відмінностей в інтерпретації одних і тих же економічних індикаторів і явищ.

Головною підставою вибору методики є можливість з її допомогою найбільш повно оцінити той вплив, який чинить міжрегіональна взаємодія на економічне зростання регіону.

Висновки. Таким чином, міжрегіональне співробітництво представляє собою складну комплексну систему взаємопов'язаних процесів, яка почала формуватися дуже давно. При цьому воно піддається впливу дуже різноманітних чинників від наслідків глобалізації до суб'єктивних характеристик регіонів, що пояснюється, у першу чергу, відсутністю єдиних міжнародно-правових інститутів співпраці.

Регіональні інтереси на міжнародній арені охоплюють постійно широке коло питань від зовнішньоекономічного співробітництва, протидії сучасним викликам і загрозам до великого спектру культурних і гуманітарних напрямків співпраці, які потребують подальшого дослідження та вивчення.

Л і т е р а т у р а

1. Ускова Т. В. Міжрегіональна взаємодія як фактор зростання економіки [Текст]: препринт / Т. В. Ускова, С. В. Лукін. – Вологда: ІСЕРТ РАН, 2013. – 76 с.
2. Сміт А. Дослідження про природу та причини багатства народів / А. Сміт. – М.: ЕКСМО, 2007. – 960 с.
3. Рікардо Д. Початок політичної економії та оподаткування / Д. Рікардо. – М.: Дірект-медіа, 2007. – 327 с.
4. Мазука Л.І. Українська держава та світове українство: актуальні питання, потенціал і перспективи взаємодії / Л.І. Мазука. – К.: НІСД, 2013. – 32 с.
5. Кучик О.С. Зовнішня політика України: навч. посіб. / О.С. Кучик, О.А.Заяць. – К.: Знання, 2010. – 253 с.
6. Commission of the European Communities, Communicate from the Commission to the Council and the EU parliament on the development of energy policy for enlarged European Union, its neighbors and partner countries. – Brussels, 2003. – 54 p.
7. Куліш І. М. Державне управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції: [монографія] / ЛРІДУ НАДУ. – Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 252 с.
8. Барішнікова Л. П. Застосування стратегічного підходу до дослідження регіонального сталого розвитку / Л. П. Барішнікова // Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. – 2012. – № 2. – С. 12 – 14.
9. Модельний закон щодо міжрегіонального співробітництва №997_144, від 30.10.2007 р., [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_144

References

1. Uskova T. V. Mizhregional'na vzajemodija jak faktor zrostantnja ekonomiki [Tekst]: preprint / T. V. Uskova, S. V. Lukin. – Vologda: ISERT RAN, 2013. – 76 s.
2. Smit A. Doslidzhennja pro prirodu ta prichini bagatstva narodiv / A. Smit. – M.: EKSMO, 2007. – 960 s.
3. Rikardo D. Pochatok politichnoї ekonomii ta opodatkuvannja / D. Rikardo. – M.: Direkt-media, 2007. – 327 s.
4. Mazuka L.I. Ukraїns'ka derzhava ta svitove Ukraїnstvo: aktual'ni pitannja, potencial i perspektivi vzajemodii / L.I. Mazuka. – K.: NISD, 2013. – 32 s.
5. Kuchik O.S. Zovnishnja politika Ukraїni: navch. posib / O.S. Kuchik, O.A.Zajac'. – K.: Znannja, 2010. – 253 s.
6. Commission of the European Communities, Communicate from the Commission to the Council and the EU parliament on the development of energy policy for enlarged European Union, its neighbors and partner countries. – Brussels, 2003. – 54 p.
7. Kulish I. M. Derzhavne upravlinnja regional'nim rozvitkom Ukraїni v konteksti evropejs'koї integracii: [monografija] / LRIDU NADU. – L.: LRIDU NADU, 2011. – 252 s.
8. Barishnikova L. P. Zastosuvannja strategichnogo pidhodu do doslidzhennja regional'nogo stalogo rozvitku / L. P. Barishnikova // Investicii: praktika ta dosvid : nauk.- prakt. zhurn. – 2012. – № 2. – S. 12 – 14.
9. Model'nij zakon shhodo mizhregional'nogo spivrobotnictva №997_144, vid 30.10.2007 r., [Elektronnij resurs]: Rezhim dostupu: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_144

Рогозян Ю. С. Теоретические аспекты развития межрегионального сотрудничества.

В статье рассмотрены теоретические основы межрегионального сотрудничества. Прослежено исторический путь становления и формирования межрегионального сотрудничества на основе экономических теорий, взглядов и концепций; выявлены их вклад в развитие межрегионального сотрудничества. Автором рассмотрены сущность понятия «межрегиональное сотрудничество» на основе различных подходов, определен перечень его субъектов в контексте понятия экономического роста. Охарактеризованы методы оценки влияния межрегионального сотрудничества.

Ключевые слова: развитие, межрегиональное сотрудничество, теории, подходы, экономический рост, методы оценки

Rohozyan Y. S. The theoretical aspects of interregional cooperation development

The article describes the theoretical foundations of interregional cooperation. It traces the historical path formation of interregional cooperation on the basis of economic theories, views and concepts; identified their contribution to the development of interregional cooperation. The author considers the essence of the concept of "interregional cooperation" based on different approaches, a

list of its subjects in the context of economic growth. The author defines the concept of economic growth characterized by ambiguity and diversity of approaches. It fits like a broad sense, similar to the concept of economic development and narrow meaning when economic growth is associated with quantitative indicators of economic development (growth rates). The article described the methods for evaluating the impact of interregional cooperation.

At the present stage of development of Ukrainian economy interregional cooperation is an important factor of economic growth in the regions, because it helps optimize structural proportions, accelerating technological progress, improving the efficiency of investment, address social issues and more.

Keywords: development, interregional cooperation, theories, approaches, economic growth, evaluation methods

Рогозян Юлія Сергіївна – к.е.н., старший науковий співробітник відділу проблем міжрегіонального співробітництва Інституту економіко-правових досліджень НАН України (м. Київ). j.s.rogozyan@mail.ru

Рецензент: **Заблодська І.В.**, д.е.н., професор

Стаття подана 12. 01. 2015